

SIBIRIEN – FRIHEDENS OG UFRIHEDENS LAND

En eksplosion i nuancer. Et væld af farver på naturens palet. Bagerst de høje mørkegrønne nåletræer, foran dem løvtræer som birk, lærk og ceder i de skønneste sensommerfarver med overvægt til de rødlige og gyldne nuancer. De hvide birkestammer sætter struktur på maleriet. Tidspunktet var 1990, og årstiden var sidst i september, hvor den sibiriske sommer siger farvel med et farveorgie, som man skal have set for at tro på det. Jeg så det på vejen mellem Irkutsk og Bajkalsøen i det østlige Sibirien. Jeg havde været i Sibirien før 1990, men det havde været på andre tider af året. Sceneriet, som jeg oplevede i september 1990, var helt i modstrid med det billede, vi normalt får op på nethinden, når snakken falder på Sibirien. Ekstrem kulde, en bidende kold østenvind, deportationer og menneskelig nedværdigelse er de normale billeder af Sibirien. Men i disse septemberdage viste landet også en anden side – en side, der gør, at der også i Sibirien lever mennesker, der bekymrer sig, som er glade, og som forelsker sig. Med andre ord mennesker, der bliver født, lever og dør på samme måde, som mennesker gør det overalt i verden.

I 1990 var perestrojka fire til fem år gammel. Set i bakspejlet var den allerede efter mindre end fem års levetid ved at have udspillet sin rolle. Et år senere gjaldt det også Sovjetunionen. Gorbatsjov fandt sig selv som en præsident uden land, og 15 tidligere sovjetrepublikker meldte sig som nye lande på verdensscenen og krævede anerkendelse som nationalstater og plads i verdenssamfundets globale og regionale organisationer. Sovjetunionens opløsning efterlod 15 lande, der hver især, men i forskellig grad var midt i en omstrukturerings-proces, sat i gang af Gorbatsjovs valg til generalsekretær i april 1985. To personlige oplevelser i oktober 1990 illustrerer for mig denne overgangssituation. De fandt begge sted i Sibirien, som for mig på grund af sin historie altid har stået som både frihedens og ufrihedens land. Læseren og med ham/hende de fleste danskere vil formodentlig straks nikke genkendende til betegnelsen ”ufrihedens land”. Små lamper i erindringen vil signalere udtryk som ”sendt til Sibirien”, ”deportationer” og ”fangelejre”. Og rigtigt er det jo, at Sibirien i århundreder har været ”Ruslands tugthus” på samme måde, som England havde Australien og Frankrig havde sit Guyana.

Men til forskel fra Rusland afviklede England denne funktion, mens Rusland langt op i det 20. årh. brugte Sibirien som et bekvemt sted at deportere uønskede personer til. Og under Stalin på den mest bestialske og summariske måde. Mere overraskende er det måske at se Sibirien benævnt som også ”frihedens land”. Sibirien betød friheden for de jægere, der i århundreder har jaget pelsdyr der. Det betød også friheden for de bønder, der flygtede fra livegenskab, gældsbyrde og hungersnød, ligesom Sibirien betød frihed og en ny tilværelse for ham eller hende, der flygtede fra boligmangel, overfyldte boliger eller urimelige boforhold efter en skilsmisse, der måske blot med et forhæng eller en streg på gulvet havde delt den lille hidtidige fællesbolig i to.

- Lukket indtil kl. 14. Administrationen. Sådan stod der på en lille håndskreven seddel, anbragt i vinduet i landsbyens eneste fødevarerforretning en dag i november 1990. Landsbyen hedder Listvjanka og kiler sig ind i slugterne ved Bajkalsøens sydvestlige hjørne. Ifølge det officielle skilt på biksens indgangsdør skulle den holde åben fra 8 til 19, men endnu klokken 11 havde den altså midlertidigt lukket. Den ene kunde efter den anden nærmede sig den lukkede dør, tog i håndtaget, kiggede skråt ned til venstre på den håndskrevne seddel og traskede resigneret bort. Hvis de havde ønsket det, havde de imidlertid gennem et vindue i den anden ende af huset kunnet se ”Administrationen”, bestående af et par velvoksne og velnærede kvinder, sidde og hygge sig over

en kop te. Men det gjorde den indfødte befolkning ikke, belært af den erfaring, at det normalt ikke hjalp at brokke sig. Budskabet på sedlen havde været klart nok. Det var det administrative kommandosystem i fuld vigør – ganske vist på det lavest mulige niveau.

Hvad har disse refleksioner nu at gøre med et par overvægtige damer i en fjern landsby i det østlige Sibirien, der lukkede forretningen i utide for i bagbutikken at nyde et glas te eller en kop kaffe? Lydighed mod autoriteter, der fastlægger åbningstider uden hensyntagen til reglerne? Der var ingen af kunderne, der bankede hårdt på døren eller på vinduerne for at få herskabet i tale. Lige gyldighed overfor kunderne, når det er sælgers marked, der råder? Kunderne skulle jo nok komme igen - hvor skulle de ellers gå hen efter de mest nødvendige fornødenheder? Hvor mange har ikke under ophold i Rusland oplevet at se en stol stå i butiksdøren som markering af ”hertil og ikke længere” på trods af, at butikken ifølge skiltningen burde have åbent? Hvor mange turister har ikke oplevet nævenyttige ældre damer i rollen som kustoder på for eksempel Vinterpaladset i Skt. Petersborg nidkært og bestemt håndhæve såvel skrevne som selvopfundne regler for at beskytte nationens kunstskatte?

På landsbyens skole ved Bajkal-søens bred oplevede jeg det stik modsatte – perestrojka for fuld udblæsning. Dagen før var jeg gået ind på skolen for at få en aftale om at overvære undervisningen i et par timer den følgende dag. Jeg var leder af en gruppe, der bestod af russisk-studerende på Jysk Åbent Universitet. Vi ville gerne overvære en time og desuden have en snak om skolen i øvrigt. Jo, der var dagen efter en historietime, der startede klokken 9.25. Det passede os udmærket. Vi blev modtaget i skolens hall af historielæreren – noget i sig selv ganske uhørt, at det ikke var chefen, skoleinspektøren, der modtog en vildtfremmed udenlandsk gruppe. Historielæreren førte os op i sin 9. klasse, hvor hun i den næste lille time gennemførte en undervisning i Den franske Revolution, der ville have været et mesterstykke til en pædagogikum-eksamen.

I en problematiserende, diskuterende, aktualiserende og aktiverende form nåede læreren i en stadig dialog med eleverne frem til blandt andre følgende konklusioner: I Frankrig, underforstået under Den store franske Revolution, varede terroren kun 2 år, hos os meget længere. Man kan ikke bygge et lykkeligt samfund op på andre menneskers ulykke. Et samfunds værdinormer skal tage deres udgangspunkt i det enkelte individ, ikke i en overordnet ideologi. Det var blot nogle af de resultater, klassen nåede frem til. Sådant noget kunne man altså også opleve i 1990 i en sovjetisk skole, tusinder af kilometre fra hovedstaden.

Det har altid været en stående vittighed, at såfremt man på samme tid gik ind for at overvære en time i et givet fag på samme klassetrin i en sovjetisk skole, så ville man opleve præcis den samme undervisning overalt. Nu er et sådant eksperiment naturligvis umuligt at gennemføre i praksis i et land, der spænder over 11 tidszoner. Men det var en kendsgerning, at man i sovjetisk skole arbejdede efter centralt planlagte og meget detaljerede læse- og tidsplaner. Jeg har i mit professionelle universitetsarbejde ret indgående beskæftiget mig med det sovjetiske uddannelsessystem og følgelig gennem næsten 30 år besøgt mange skoler overalt i det store land. Men jeg havde aldrig oplevet en så dynamisk undervisning og en så stor elevdeltagelse i timen, som jeg oplevede hin dag i en landsbyskole i det østlige Sibirien. Det var helt åbenlyst en konsekvens af Gorbatsjovs perestrojka og den differentiering og frihed, der fulgte med. Eller også havde de nye toner ligget i svøb længe og blot afventet politiske ledere, der forstod at tolke en ny tids krav.

Ville man opleve det samme, hvis man gentog besøget i den samme skole i dag? Svært at sige, men der er sket store omvæltninger i den russiske skole. Også i Rusland står og falder en undervisnings

kvalitet naturligvis med den enkelte undervisers faglige dygtighed og med hendes (!) – kvinder udgør også der langt den største andel af lærerne - forhold til eleverne. De lokale myndigheder, den enkelte skole og den enkelte lærer har en langt større frihed i dag, blot man opfylder nogle centralt fastlagte mål. Til gengæld er finansieringen også blevet et lokalt anliggende, hvilket ganske vist kan medføre mulighed for differentiering, men ikke nødvendigvis altid til den positive side. Det er ikke ualmindeligt, at virksomheder i dagens Rusland sponsorerer skoler. Men sponsorering kendes især i forbindelse med privatskoler, som i dag er tilladte, og som ofte oprettes og drives af enkeltpersoner, kirken, organisationer og virksomheder. Privatskoler er udpræget et storbyfænomen, mens den offentlige skole stadig er helt dominerende i provinsbyer og på landet.

Det er også mit klare indtryk, at nye emner, undervisningsmetoder, differentierede lærebøger og større frihed for den enkelte skole og lærer har vundet indpas i den russiske skole. Man har fået stor frihed til at eksperimentere, men der følger ikke automatisk penge med til eksperimenterne. Dem er den enkelte skole nødt til at finde i form af yderligere sponsorater fra firmaer, fonde eller enkeltpersoner. Blot må man håbe, at de bedste sider af sovjetskolen såsom en klar og veldefineret faglighed, dyb respekt for læreprocessen, kærlighed til og omhu omkring indlæring af modersmålet samt et respektfuldt, men ikke autoritært forhold mellem elev og lærer – at alle disse ting har fået lov til at overleve i den russiske skole.

I begyndelsen af denne kronik tillod jeg mig at kalde Sibirien både frihedens og ufrihedens land. Men jeg undlod at gøre nærmere rede for, hvilket indhold jeg lagde ind i frihedsbegrebet. Det ordrige og ødsle russiske sprog rummer to begreber, der begge på dansk i mangel af bedre må oversættes med ”frihed”. Det ene er *volja*, der betyder den ubegrænsede frihed, det vil sige i modsætning til tvang, og det andet er *svoboda*, der er den civiliserede frihed, den frihed, der bliver tilbage, når hensynet til love, bekendtgørelser, politivedtægter med videre og til det ubestemmelige ”hensyn til min næste” er tilgodeset. Vi har på dansk en antydning af frihed som *volja*, når vi siger om en straffefange, at han kommer ud i friheden, men normalt mener vi med begrebet den begrænsede, den civiliserede frihed, det vil sige den frihed, der hører hjemme i det civile samfund. Det var derimod *volja*, som bonden, jægeren, kosakken og andre emigranter søgte i Sibirien. Jeg plejer at sige, at Ruslands hidtidige historie rummer for meget *volja* og for lidt *svoboda*.

Bragt som kronik i Flensborg Avis 05.07.2010